FUNDAMENTELE CRISTOLOGICE ALE MORALEI CREŞTINE

FRANCISCA SIMONA KOBIELSKI
Universitatea din Bucureşti
franciscakobielski@yahoo.com

Abstract: The new forthcoming of the kingdom which Jesus speaks and whose proclamation is a distinctive aspect of his message, is He. The coming of the kingdom of God is the establishment of the law of love and judgment of sin. Beatitudes express what discipleship means, they become more concrete and real as it is complete the dedication to the service of the disciple. Their significance is proclaimed in life, suffering and mysterious joy of the disciple who gave himself totally to the Lord. Thus it is known another truth: Christological character – a disciple of Christ is tied to the mystery, his life is in communion with Him. The Beatitudes are the transposition of the cross and resurrection in the disciples' life. In the Sermon on the Mount, Jesus speaks to his people, Israel, as the first bringer of promise, entrusting it the new Torah, opens it in such a way so as to become possible in Israel and the other peoples for a new family of God to be born.
Keywords: kingdom of God, happiness, preaching, law, proclamation, mystery, Sermon of the Mount, communion, cross.

1. VESTIREA ÎMPĂRĂŢIEI LUI DUMNEZEU

După relatarea botezului şi a ispitirii lui Isus, Sfântul Marcu descrie începutul activităţii lui Isus cu aceste cuvinte*: După ce Ioan a fost închis, Isus a venit din Galileea, predicând evanghelia lui Dumnezeu şi spunând: S-a împlinit timpul şi împărăţia lui Dumnezeu este aproape! Convertiţi-vă şi credeţi în Evanghelie!*, definind în acelaşi timp conţinutul esenţial al vestirii sale (Mc. 1:14 şi urm.). Şi Matei rezumă astfel activitatea lui Isus în Galileea: *El străbătea toată Galileea, învăţând în sinagogile lor, predicând evanghelia împărăţiei şi vindecând orice boală şi orice suferinţă în popor* (Mt. 4:23; 9:35). Ambii evanghelişti definesc vestirea lui Isus „Evanghelie"[1]. Conţinutul central al Evanghliei este:

[1] Acest cuvânt aparţine limbajului împăraţilor romani care se considerau stăpâni ai lumii, salvatorii şi răscumpărătorii ei. Proclamările care proveneau de la împărat se numeau „evanghelii", independent dacă conţinutul lor era plăcut sau nu. Ceea ce vine de la împărat – era ideea de bază – este mesaj mântuitor, nu este doar ştire, ci transformare a lumii spre

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

Împărăţia lui Dumnezeu este aproape. Este pus un termen în timp, se întâmplă ceva nou şi se cere de la oameni un răspuns la acest dar: convertire şi credinţă. Centrul acestei comunicări este vestirea împărăţiei lui Dumnezeu. De fapt, această vestire reprezintă centrul cuvântului şi activităţii lui Isus.

În Isus conceptele „evanghelie" şi „împărăţia lui Dumnezeu" („împărăţia cerurilor", „domnia lui Dumnezeu") sunt în mod inseparabil împletite (*cf.* Mc. 1:15). Împărăţia lui Dumnezeu este Dumnezeu însuşi. Pentru aceasta, când Isus spune: *împărăţia lui Dumnezeu este aproape*, aceasta înseamnă mai ales că Dumnezeu însuşi este aproape. Mesajul lui Isus este, în acest sens, foarte simplu; este anunţul lui Dumnezeu prezent, viu, aproape de noi (*cf.* Gnilka 1990: 87-165). Dumnezeu este tema practică şi realistă pentru om atunci şi mereu. Ca apostoli ai lui Cristos trebuie să dăm oamenilor ceea ce au nevoie mai presus de toate: comuniunea cu Dumnezeul cel viu. Dumnezeu este aici, este la poartă şi bate. Dumnezeu este primul cuvânt al evangheliei care transformă viaţa noastră întreagă, numai dacă credem.

Înainte de a aprofunda cuvintele lui Isus, pentru a putea înţelege mesajul său, acţiunile şi pătimirea sa, este necesar să vedem cum a fost interpretat cuvântul „împărăţie" de-a lungul istoriei Bisericii. Astfel, la sfinţii Părinţi putem distinge trei dimensiuni în explicarea acestui cuvânt cheie, afirmă Joseph Ratzinger. Prima dimensiune este cea cristologică. Origene l-a denumit pe Isus *autobasileia*, adică împărăţia în persoană. Însuşi Isus este „împărăţia"; împărăţia nu este un lucru, nu este un spaţiu de stăpânire ca împărăţiile lumii. Este persoană, este El. Expresia „împărăţia lui Dumnezeu" ar fi, ea însăşi, o cristologie ascunsă. Cu modul în care vorbeşte despre „împărăţia lui Dumnezeu", El îi conduce pe oameni la enormitatea faptului că în El este prezent însuşi Dumnezeu în mijlocul oamenilor, că El este prezenţa lui Dumnezeu. O a doua linie interpretativă a semnificaţiei expresiei „împărăţia lui Dumnezeu" este cea pe care am putea s-o definim „idealistă" şi mistică; ea vede împărăţia lui Dumnezeu plasată în mod esenţial în interioritatea omului. Şi acest curent interpretativ a fost inaugurat tot de Origene. Ideea este clară: „împărăţia lui Dumnezeu" nu este o împărăţie în felul împărăţiilor lumii; locul său este interioritatea omului, acolo creşte şi de acolo acţionează. O a treia dimensiune în interpretarea împărăţiei lui Dumnezeu am putea s-o definim eclesiastică: împărăţia lui Dumnezeu şi Biserica sunt puse în raport între ele în diferite moduri şi apropiate mai mult sau mai puţin una de alta (Ratzinger 2010: 57-58).

Aşadar, Isus a vestit împărăţia lui Dumnezeu, nu o împărăţie oarecare. Este adevărat că Matei vorbeşte despre „împărăţia cerurilor", însă cuvântul „cer" este echivalentul cuvântului „Dumnezeu" pe care iudaismul, din respect faţă de misterul lui Dumnezeu, în general l-a evitat, cu referinţă la porunca a doua. Prin urmare, cu expresia „împărăţia cerurilor" nu este anunţat un lucru care se află în lumea de

bine. Evangheliştii reiau acest cuvânt, pentru că vor să spună că ceea ce împăraţii, care se erijează în zei, pretind în mod greşit, aici se întâmplă cu adevărat; un mesaj autoritar, care nu este numai cuvânt, ci realitate.

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

dincolo, ci se vorbeşte despre Dumnezeu care este tot aşa de mult aici pe pământ cât este şi sus în cer – care transcende în mod infinit lumea noastră, dar este şi total intim ei (Ratzinger 2010: 62). Mai trebuie amintită aici o observaţie lingvistică importantă: rădăcina ebraică *malkut* „este un *nomen actionis* şi înseamnă ca şi cuvântul grec *βασιλεία* exercitarea stăpânirii, faptul de a fi stăpân (al regelui)" (Stuhlmacher 1992-1999: 67). Nu se vorbeşte despre o „împărăţie" viitoare sau care trebuie să fie instaurată, ci despre suveranitatea lui Dumnezeu asupra lumii care, în mod nou, devine realitate în istorie.

Cu cuvinte mai explicite, putem spune: vorbind despre împărăţia lui Dumnezeu, Isus îl vesteşte pur şi simplu pe Dumnezeu, adică pe Dumnezeul cel viu, care este în stare să acţioneze în mod concret în lume şi în istorie şi chiar acum acţionează. Ne spune: Dumnezeu există. De asemenea: Dumnezeu este cu adevărat Dumnezeu, adică El ţine în mână frâiele lumii. În acest sens, mesajul lui Isus este foarte simplu, este total teocentric. Aspectul nou şi exclusiv al mesajului său constă în faptul că El ne spune: Dumnezeu acţionează acum – aceasta este ora în care Dumnezeu, într-un mod care merge dincolo de orice modalitate precedentă, se revelează în istorie ca însuşi Stăpânul ei, ca Dumnezeul cel viu. De aceea traducerea „împărăţia lui Dumnezeu" este inadecvată, ar fi mai bine să se vorbească despre faptul de „a fi Stăpân" al lui Dumnezeu sau despre stăpânirea lui Dumnezeu.

Conţinutul mesajului lui Isus despre „împărăţie" pornind de la contextul său istoric se bazează pe Vechiul Testament, pe care El îl citeşte în mişcarea sa progresivă de la începuturi cu Abraham până la ora sa (ora crucificării) ca pe o totalitate, care conduce direct la Isus. Înainte de toate sunt aşa-numiţii Psalmi ai întronării, care proclamă regalitatea lui Dumnezeu (YHWH), o regalitate înţeleasă drept cosmică-universală şi pe care Israel o primeşte în atitudine de adoraţie (*cf.* Ps. 47; 93; 96; 97; 98; 99). Vedem că stăpânirea lui Dumnezeu, suveranitatea sa asupra lumii şi asupra istoriei, merge dincolo de moment, dincolo de istorie şi o transcende; dinamica sa duce istoria dincolo de ea însăşi (Ratzinger 2010: 63-64).

De mesajul lui Isus despre împărăţie aparţin afirmaţii care exprimă sărăcia acestei împărăţii în istorie: este ca un grăunte de muştar, cea mai mică dintre toate seminţele. Este ca plămada, o cantitate minimă faţă de grămada de aluat, dar determinantă pentru rezultatul definitiv. Este asemănată în mod repetat cu sămânţa care este aruncată în ogorul lumii şi îndură destine diferite: este ciugulită de păsări, sufocată sub spini sau, dimpotrivă, coace până când aduce mult rod (i. Sesboüé 2011: 232-233).

Tema „împărăţiei lui Dumnezeu" pătrunde întreaga predică a lui Isus. De aceea putem s-o înţelegem numai din totalitatea mesajului său. Dacă ne îndreptăm atenţia spre unul din textele centrale ale vestirii lui Isus, Predica de pe munte[2], vom găsi

[2] Evanghelia după Matei regrupează în trei capitole (5:1-7:28) învăţătura inaugurală a lui Isus sub forma unui lung discurs ţinut pe munte. Împărăţia lui Dumnezeu este descrisă în manieră paradoxală. Descrierea sa se deschide cu proclamarea a opt fericiri, adică a opt promisiuni de fericire care par să ia prin surprindere fericirile umane, numai pentru plăcerea

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

dezvoltate acolo temele atinse. Atunci ne va apărea clar mai ales faptul că Isus vorbește mereu ca Fiu, că raportul dintre Tată şi Fiu este mereu pe fundalul mesajului său. În acest sens, Dumnezeu ocupă mereu locul central în cuvântare; dar tocmai pentru că Isus însuşi este Dumnezeu Fiul, toată predica sa este vestire a misterului său, este cristologie, adică discurs despre prezenţa lui Dumnezeu în propria sa acţiune şi existenţă. Şi vom vedea că acesta este punctul care cere o decizie şi că, de aceea, acesta este punctul care conduce la cruce şi la înviere (Ratzinger 2010: 65-68).

Isus nu a învăţat nimic din ceea ce nu a pus în practică el însuşi, plătind chiar cu propria persoană. Programul discursului de pe munte este, fără îndoială, o utopie, dar Isus i-a realizat personal toate punctele. În proclamarea paradoxală a fericirilor, Isus îi declara fericiţi pe cei care au renunţat la bucuriile imediate ale lumii pentru sosirea împărăţiei, cei care suferă şi care sunt persecutaţi pentru dreptate. Or, în faţa fiecărei fericiri se poate pune un text din Evanghelii care se referă la Isus însuşi: el este săracul prin excelenţă, care nu are unde să-şi plece capul *(*cf. Mt. 8:20). El este *blând şi smerit cu inima* (Mt. 11:29). Nu îi este teamă să plângă nu numai pentru Lazăr, prietenul său decedat *(cf.* In. 11:35), dar chiar şi pentru Ierusalim, care respinge dorinţa lui de a aduna cetatea aşa cum îşi adună cloşca puii în jurul ei *(cf.* Mt. 23:37). El este milostivirea prin excelenţă şi nu condamnă. Luptă pentru dreptate şi pentru adevăr. Va fi persecutat până la moarte. Isus vesteşte împărăţia care va transforma faţa acestei lumi: nu numai că o vesteşte, dar adaugă deja la aceasta semnele, vindecând pe toţi pe care îi întâlnea *(cf.* Mt. 8:16-17) (Sesboüé 2011: 234).

2. PREDICA DE PE MUNTE

„Predica de pe munte" este primul din cele cinci mari discursuri ale Sfântului Evanghelist Matei care au ca temă Împărăţia cerurilor, adică Împărăţia lui Dumnezeu, şi care constituie structura de bază a acestei evanghelii. După „Predica

de a o face. Nu numai blândeţea, foamea după dreptate, milostivirea, curăţia inimii şi lucrarea de pace sunt numite fericite, dar chiar şi sărăcia, lacrimile şi nedreapta persecuţie. Nu numai că aceste suferinţe sunt un bine în sine, dar chiar reprezintă un timp de trecere necesară pentru instaurarea împărăţiei, care nu va veni fără o luptă împotriva puterilor răului. Această prefaţă arată că Isus nu-şi face nicio iluzie despre condiţiile realizării sale.Exigenţele împărăţiei se raportează la decalogul proclamat de Moise, dar intenţionează să meargă mai departe. Nu numai că nu trebuie să se ucidă, dar nici să se ţină mânie împotriva propriului frate. Trebuie să se caute împăcarea cu propriul duşman şi să nu se săvârşească adulter, nici cu trupul, nici cu inima. Nu trebuie să se jure „în zadar" pe numele lui Dumnezeu. Trebuie să se renunţe la legea talionului pentru a se deschide la milostivire şi la generozitate, iubind chiar şi pe proprii duşmani. Se va face pomană cu maximă discreţie posibilă: „Stânga ta să nu ştie ce face dreapta". Se va ruga în taină şi se va avea la dispoziţie noua rugăciune învăţată de Isus, *Tatăl Nostru.* Se va şti să se facă post, fără a o face la vedere. Se va avea încredere în Dumnezeu. Realizarea acestui program înseamnă să-ţi edifici propria viaţă pe stâncă. În acest prim discurs se aude un apel la dreptate şi corectitudine, ca, de altfel, şi la caritate (*cf.* Sesboüé 2011: 230-231).

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

de pe munte" găsim, în ordine: discursul despre misiune, parabolele despre Împărăţie, discursul eclezial, discursul escatologic. Aceste cinci cateheze au toate ca temă Împărăţia lui Dumnezeu, desfăşurând nucleul central al mesajului lui Isus, adevărata substanţă a predicării sale. „Predica de pe munte" se extinde fără întrerupere pe 107 versete, realizând cel mai vast complex unitar de spuse ale lui Isus din cele patru evanghelii canonice (*cf.* Danieli 1988: 132).

În Evanghelia după Matei, relatarea ispitirilor este urmată de o scurtă dare de seamă cu privire la începutul activităţii publice a lui Isus. În ea, Galileea este prezentată în mod expres ca „Galileea neamurilor", locul vestit de către profeţi (*cf.* Is. 8:23; 9:1) pentru apariţia „luminii mari" (*cf.* Mt. 4:15 şi urm.). Matei răspunde în acest mod surprinzător: mântuitorul nu vine din Ierusalim şi din Iudeea, ci dintr-o fâşie de pământ care era considerată a fi pe jumătate păgână. Tocmai acest amănunt este însăşi dovada misiunii divine a lui Isus. Deja de la început, Matei recurge la Vechiul Testament până în detaliile aparent minime în favoarea lui Isus. Cu privire la predica lui Isus există, înainte de toate, indicaţia esenţială de conţinut, care vrea să dea o sinteză globală a mesajului său: *Convertiţi-vă, pentru că s-a apropiat Împărăţia cerurilor* (Mt. 4:17). Apoi este chemarea celor Doisprezece în care Isus vesteşte şi începe reînnoirea poporului celor douăsprezece triburi, noua convocare a lui Israel. Deja aici devine clar că Isus nu este numai învăţător, ci şi răscumpărător al omului în întregimea sa. Isus care învaţă este şi cel care vindecă (*cf.* Radermarkers 1972: 98).

2.1. MOISE, PREFIGURARE A LUI ISUS

În această mare compoziţie în formă de cuvântare, Matei ni-l prezintă pe Isus ca pe noul Moise. Versetul introductiv (Mt. 5:1) este mult mai mult decât o ramă mai mult sau mai puţin întâmplătoare: *Văzând mulţimile, Isus s-a urcat pe munte şi, după ce s-a aşezat, s-au apropiat de el discipolii săi. Şi, deschizându-şi gura, îi învăţa....* Isus se aşează, expresie a autorităţii învăţătorului; ia loc la „catedra" muntelui. Mai departe va vorbi ca rabinii care stau la catedra lui Moise şi pentru aceasta au autoritate: învăţătura lor trebuie să fie ascultată şi primită, chiar dacă viaţa lor o contrazice (*cf.* Mt. 23:2), chiar dacă ei înşişi nu sunt autoritate, ci primesc autoritate de la altcineva. Isus stă la „catedră" ca învăţător al lui Israel şi ca învăţător al omenirii în general. De fapt, Matei, folosind cuvântul *discipoli*, nu restrânge cercul destinatarilor cuvântării, ci îl lărgeşte. Oricine ascultă şi primeşte Cuvântul poate deveni un „discipol". În viitor vor conta ascultarea şi urmarea, nu proveniența. Oricine este posibil să devină discipol, chemarea este pentru toţi: astfel, pe baza ascultării Cuvântului se formează un Israel mai amplu, un Israel reînoit care nu-l exclude şi nu-l aboleşte pe cel vechi, ci îl depăşeşte, deschizându-l spre universal. Isus stă la „catedra" lui Moise, dar nu ca învăţătorii, care sunt formaţi în şcoli pentru funcţia lor; stă acolo ca cel mai mare Moise, care extinde Alianţa la toate popoarele. Iată clar semnificaţia muntelui. Evanghelistul nu ne spune despre care deal din Galileea este vorba, dar datorită faptului că este locul cuvântării lui Isus, acesta este pur şi simplu „muntele", noul Sinai. „Muntele"este locul rugăciunii lui Isus, al faptului de a sta faţă către faţă cu Tatăl; tocmai pentru aceasta este şi locul învăţăturii sale, care provine din acest

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

schimb intim cu Tatăl. „Muntele" îşi dovedeşte astfel de la sine identitatea sa ca noul, definitivul Sinai. Evoluţia experienţei de la Sinai, acordată lui Ilie, care simţise trecerea lui Dumnezeu nu în vântul puternic, nici în cutremur şi nici în foc, ci într-o dulce adiere (*cf.* 1 Re. 19:1-13), îşi are aici împlinirea. Puterea lui Dumnezeu se manifestă acum în blândeţea sa, măreţia sa, în simplitatea şi apropierea sa, în realitate nefiind mai puţin enormă. Ceea ce înainte se exprimase în vânt puternic, cutremur şi foc, acum ia forma crucii, a Dumnezeului suferind, care ne cheamă să intrăm în acest foc misterios, focul iubirii răstignite: *Fericiţi sunteţi când vă vor insulta, vă vor persecuta....*(Mt. 5:11). În faţa puterii revelaţiei de pe Sinai, poporul aşa de tare s-a înspăimântat, încât i-a cerut lui Moise : *Vorbeşte-ne tu şi noi te vom asculta, dar să nu ne vorbească Dumnezeu, altminteri vom muri!* (Ex. 20:19). Dumnezeu vorbeşte acum foarte de aproape, ca om oamenilor, acum coboară până în adâncul suferinţelor lor, dar tocmai asta îi va face pe cei care-l ascultă şi se cred discipoli să spună: *Greu este cuvântul acesta! Cine poate să-l asculte?* (In. 6:60). Scandalul crucii este pentru mulţi mai greu de suportat decât era odinioară tunetul de pe Sinai pentru israeliţi. Ei aveau dreptate să spună că dacă va vorbi Dumnezeu cu noi „*vom muri*" (Ex. 20:19). Fără un „a muri", fără naufragierea a tot ceea ce este numai al nostru, nu există comuniune cu Dumnezeu, nu există răscumpărare. Putem spune clar că „Predica de pe munte" este noua Torah, adusă de Isus. Moise putuse să aducă Torah a lui numai din cufundarea în întunericul lui Dumnezeu pe munte; şi pentru Torah lui Isus sunt cerute în prealabil cufundarea în comuniunea cu Tatăl, urcările intime ale vieţii sale, care continuă în coborârile în comuniunea de viaţă şi de suferinţă cu oamenii.

2.2. „CUVÂNTAREA DE PE MUNTE" ÎN VIZIUNEA SFÂNTULUI LUCA

Sfântul Luca ne transmite o versiune mai concisă a „Cuvântării de pe munte" cu alte accente. Pe el, care scrie pentru creştinii proveniţi din păgânism, îl interesează mai puţin să-l prezinte pe Isus ca pe noul Moise şi cuvântul său ca pe Torah definitivă. „Predica de pe munte" la Luca este precedată imediat de chemarea celor Doisprezece apostoli, chemare pe care el o prezintă ca rod al unei nopţi petrecute în rugăciune şi o plasează pe munte, locul obişnuit de rugăciune al lui Isus. După acest eveniment aşa de fundamental pentru drumul lui Isus, Domnul coboară de pe munte, împreună cu apostolii abia aleşi şi prezentaţi cu numele lor, şi se opreşte în picioare în câmpie. Pentru Luca, faptul de a sta în picioare este expresia maiestăţii şi a autorităţii lui Isus, locul de câmpie este expresia vastităţii la care Isus trimite cuvântul său, vastitate pe care Luca o subliniază după aceea, când ne spune că, în afară de cei Doisprezece cu care coborâse de pe munte, era prezentă o *mare mulţime de discipoli şi mult popor din toată Iudeea, din Ierusalim şi din regiunea Tirului şi a Sidonului, de lângă mare, au venit ca să-l asculte şi să fie vindecaţi de bolile l*or (Lc. 6:17 şi urm.) (Ratzinger 2010: 69-73).

În semnificaţia universală a cuvântării, făcută perceptibilă de acest scenariu, totuşi este specific ca Luca, asemenea lui Matei, să spună după aceea: *Ridicându-şi ochii spre discipolii săi, a spus....*(Lc. 6:20). Sunt valabile cele două aspecte: „Predica de pe munte" este îndreptată către toată lumea, în prezent şi în viitor, dar cere totuşi

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

ucenicia şi poate să fie înţeleasă şi trăită numai în urmărirea lui Isus, în faptul de a merge împreună cu El.

Aşa cum observăm, făcând paralelă între cele două prezentări, în locul celor nouă Fericiri la Matei, Luca are numai patru, şi chiar şi conţinutul Fericirilor este prezentat prescurtat. El, scrie de exemplu, numai despre *săraci* şi nu, ca Matei, despre *săraci în duh*. Probabil că Matei, ca învăţător, a pus accentul pe o realitate completă, în timp ce Luca era obişnuit cu formele scurte, din cauza situaţiei misiunii lui. În orice caz, Luca îl completează pe Matei într-un mod valoros, şi anume prin faptul că notează Fericirea celor care plâng, care lipseşte la Matei (*cf.* Maier 1999: 254).

Predica, aşa cum ne-o prezintă în evanghelia sa Matei, se vrea a fi un mesaj în care exigenţa este radicală, în care duritatea timpurilor ameninţă constanţa şi totalitatea angajamentului creştin. Discursul vizează o comunitate care cunoaşte persecuţia şi, poate, o încetineală în fervoare. Biserica lui Matei avea nevoie de acest limbaj în care suflă speranţa lui Mesia şi voinţa Tatălui care este în cer (*cf.* Trilling 1971: 102). În perspectiva Împărăţiei, exigenţele etice primesc dinamismul lor escatologic, seriozitatea şi radicalitatea lor. Revelarea voinţei lui Dumnezeu este făcută omului, care primeşte vestea cea bună a eliberării sale: eliberat pentru a asculta integral de unicul Domn şi eliberat pentru a iubi în mod activ şi necondiţionat pe aproapele frate (*cf.* Fabris 1982: 110).

„Predica de pe munte" nu sugerează condiţiile pentru o „stare de perfecţiune", ci, pur şi simplu, clauza pentru a fi creştini. Nu priveşte o categorie de persoane, ci pe discipolii lui Isus (*cf. Spinetoli* 1983: 131). Este un discurs „pentru discipoli", în sensul că este valabil pentru cei cărora le este adresată chemarea lui Isus de a-l urma. Astfel este precizată validitatea universală şi atemporală pentru creştini. Realitatea că Matei nu se gândeşte numai la cei Doisprezece ne-o revelează şi faptul că el nu a relatat încă alegerea lor. Discursul de pe munte are intenţia de a cita condiţiile necesare pentru a intra în Împărăţia lui Dumnezeu şi, prin urmare, trebuie să aibă o validitate universală (*cf.* Schmid 1965: 104 şi 208).

3. FERICIRILE

Fericirile sunt prezentate adesea ca antiteza neotestamentară la Decalog, ca etica cea mai înaltă a creştinilor în comparaţie cu poruncile din Vechiul Testament. Această interpretare răstălmăceşte complet sensul cuvintelor lui Isus. Isus a considerat mereu ca sigură valabilitatea Decalogului (*cf.* Mc. 10:19; Lc. 16:17). „Predica de pe munte" reia poruncile din cea de a doua tablă şi le aprofundează, nu le aboleşte (*cf.* Mt. 5:21-48); chiar Isus a afirmat-o: *Să nu credeţi că am venit să desfiinţez Legea sau Profeţii: Nu am venit să desfiinţez, ci să împlinesc. Căci, adevăr vă spun, mai înainte de a trece cerul şi pământul, nici o iotă şi nici o linioară nu va dispare din Lege, până ce nu se vor împlini toate* (Mt. 5:17 şi urm.).

Fericirile se inserează într-o lungă tradiţie de mesaje veterotestamentare pe care le găsim, de exemplu, în Psalmul 1 şi în textul paralel din Ieremia 17:7 şi urm.

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

Cadrul pe care Luca îl dă „Cuvântării de pe munte" clarifică destinaţia deosebită a Fericirilor lui Isus: *Ridicându-şi ochii discipolii săi....* Fiecare afirmaţie din Fericiri se naşte din privirea îndreptată spre ucenici. Ele descriu starea efectivă a ucenicilor lui Isus: sunt săraci, înfometaţi, trişti, detestaţi şi persecutaţi (*cf.* Lc. 6:20 şi urm). Trebuie înţelese ca nişte calificative practice, dar şi teologice, ale ucenicilor, ale celor care l-au urmat pe Isus şi au devenit familia sa. Referitor la comunitatea ucenicilor lui Isus, Fericirile reprezintă nişte paradoxuri: criteriile lumeşti sunt răsturnate imediat ce realitatea este privită în perspectiva corectă, adică din punctul de vedere al scării lui Dumnezeu de valori, care este diferită de scara de valori a lumii. Tocmai cei care, conform criteriilor lumeşti, sunt consideraţi săraci şi pierduţi sunt adevăraţii norocoşi, binecuvântaţii, şi se pot bucura în pofida tuturor suferinţelor lor. Fericirile sunt promisiuni în care străluceşte noua imagine a lumii şi a omului pe care Isus o inaugurează, „răsturnarea valorilor". Sunt promisiuni escatologice; totuşi, această expresie nu trebuie înţeleasă în sensul că bucuria pe care o vestesc este mutată într-un viitor infinit de îndepărtat sau exclusiv în lumea de dincolo. Dacă omul începe să privească şi să trăiască pornind de la Dumnezeu, dacă merge în compania lui Isus, atunci trăieşte conform unor criterii noi şi atunci un pic din *éschaton,* din ceea ce trebuie să vină, este deja prezent acum.

Paradoxurile prezentate de Isus în Fericiri exprimă adevărata situaţie a credinciosului în lume, care a fost descrisă de către Sf. Paul în mod repetat în lumina experienţei sale de viaţă şi de suferinţă ca apostol (*cf.* 2 Cor. 6:8-10). Ceea ce în Fericirile din Evanghelia după Luca este cuvânt de mângâiere şi de promisiune, în Paul este exprienţa trăită a apostolului. Paul se simte „pus pe ultimul loc" ca un condamnat la moarte, care a devenit spectacol pentru lume, fără patrie, insultat, calomniat (*cf.*1 Cor. 4:9-13). Cu toate acestea, el experimentează o bucurie infinită; exact ca acela care s-a dat, care s-a oferit pe sine însuşi pentru a-l duce pe Cristos, el experimentează conexiunea intimă de cruce şi înviere (*cf.* 2 Cor. 4:11). În trimişii săi Cristos continuă să sufere, locul său este mereu crucea, dar totuşi El este în mod irevocabil Cel Înviat. Şi chiar dacă trimisul lui Isus în această lume este cufundat încă în pătimirea lui Isus, totuşi este perceptibilă strălucirea învierii care aduce o bucurie, o „fericire" mai mare decât fericirea pe care el a putut să o simtă înainte pe căile lumeşti. În paradoxurile experienţei de viaţă a lui Paul, care corespund paradoxurilor din Fericiri, se manifestă aceeaşi realitate pe care Ioan o experimentase în mod diferit, calificând crucea Domnului ca „ridicare", întronare în înălţimile lui Dumnezeu. Ioan reuneşte într-un singur cuvânt crucea şi învierea, crucea şi ridicarea, deoarece pentru el în realitate una este inseparabilă de cealaltă. Crucea este actul „exodului", actul acelei iubiri care se ia în serios până la extrem şi merge până „la sfârşit" (In. 13:1), şi pentru aceasta ea este locul gloriei, locul adevăratului contact şi al adevăratei uniri cu Dumnzeu, care este Iubire (*cf.* 1In. 4:7.16). În această viziune a lui Ioan este, deci, în cele din urmă condensată şi făcută accesibilă înţelegerii noastre semnificaţia paradoxurilor din „Predica de pe munte".

Privirea asupra lui Paul şi Ioan ne-au făcut clare două adevăruri: Fericirile exprimă ceea ce înseamnă ucenicia; ele devin cu atât mai concrete şi reale cu cât este

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

mai completă dăruirea pentru slujire din partea ucenicului, aşa cum putem experimenta în mod exemplar în Paul. Semnificaţia lor nu poate fi explicată numai în mod teoretic: este proclamată în viaţa, în suferinţa şi în bucuria misterioasă a ucenicului, care s-a dăruit în întregime urmării Domnului. Astfel se face cunoscut cel de-al doilea adevăr: caracterul cristologic al Fericirilor. Ucenicul este legat de misterul lui Cristos, viaţa sa este cufundată în comuniunea cu El: *Nu mai trăiesc eu, ci Cristos trăieşte în mine* (Gal. 2:20). Fericirile sunt transpunerea crucii şi învierii în existenţa ucenicilor; ele au valoare pentru ucenic pentru că înainte au fost realizate în mod prototipic în Cristos însuşi.

Acest lucru devine şi mai clar în formularea Fericirilor din textul lui Matei, unde ne dăm seama că Fericirile sunt o biografie interioară ascunsă a lui Isus, un portret al figurii sale. El, care nu are unde să-şi rezeme capul (*cf.* Mt. 8:20), este adevăratul sărac; El, care poate spune despre sine: veniţi la mine pentru că sunt blând şi smerit cu inima (*cf.* Mt. 11:29), este adevăratul blând; este adevăratul curat cu inima şi pentru aceasta îl contemplă fără încetare pe Dumnezeu. Este făcătorul de pace, este Cel care suferă iubire faţă de Dumnezeu: în Fericiri se manifestă misterul lui Cristos însuşi şi ele ne cheamă la comuniunea cu El. Dar tocmai datorită acestui caracter cristologic ascuns, Fericirile sunt semnale care arată drumul Bisericii, care trebuie să recunoască în ele modelul său, indicaţii pentru urmarea care îl interesează pe fiecare credincios, chiar dacă în mod diferit, în funcţie de multitudinea vocaţiilor (Ratzinger 2010: 74-76).

4. DESCRIEREA FERICIRILOR DIN PERSPECTIVA CELOR DOI EVANGHELIŞTI MATEI ŞI LUCA

4.1. CELE PATRU FERICIRI COMUNE

În ceea ce priveşte fericirile din Lc. 6 şi Mt. 5, declaraţiile de fericire sunt legate de anunţul escatologic al venirii Împărăţiei, împărăţie care se face prezentă în Isus. De aici şi caracterul mesianic al fericirilor din Noul Testament. Asemănările macarismelor lucane cu tradiţia profetico-apocaliptică se sprijină pe alte două considerente: asocierea declaraţiilor „vai vouă" cu declaraţiile de fericire (6:20-26), absentă în literatura sapienţială, dar prezentă în unele texte profetice şi apocaliptice: faptul că beneficiarii declaraţiilor au fost numiţi „fericiţi" fără să fie puse condiţii etice. Dimpotrivă, cazul fericirilor din Evanghelia după Matei este mai complex. Având un accent clar escatologic, ele conţin şi o dimensiune etică, care le situează în tradiţia fericirilor sapienţiale din Vechiul Testament. Chiar dacă, plecând de la antecedentele lor veterotestamentare, se poate explica forma literară a fericirilor din „Predica de pe munte" şi „Predica de pe câmpie", totuşi fericirile evanghelice conţin unele trăsături specifice ce nu pot fi explicate în totalitate pornind de la Vechiul Testament (*cf.* Dupont 1969: 300).

Cele patru fericiri care sunt în Luca se află şi în textul din Matei, dar textul mateean modifică substanţial două: pe cele referitoare la cei săraci cu duhul şi la cei

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

cărora le este foame şi sete de dreptate. Matei are cinci fericiri proprii: cei blânzi, cei milostivi, cei cu inima curată, făcătorii de pace şi cei persecutaţi pentru dreptate.

4.2. ELEMENTE COMUNE FERICIRILOR LUI MATEI ŞI LUCA

Fericirile în Luca şi Matei conţin trei elemente: declaraţia de fericire, condiţia fericirii şi motivul fericirii. Primul element şi al treilea nu diferă în mod semnificativ în Luca şi Matei

Împărăţia – Motivul fericirii este deţinerea Împărăţiei, conform primei fericiri din Luca şi primei şi celei de a opta din Matei. Celelalte fericiri recurg la alte expresii, alte imagini, dar care nu sunt decât variante pentru a denumi Împărăţia şi a explicita multiplele ei bogăţii. În realitatea sa pozitivă Împărăţia este Viaţa, Viaţa în plinătate. Este prezenţa eficace a lui Dumnezeu care instaurează şi face să crească comunitatea oamenilor cu el şi între ei. Realitatea Împărăţiei este în acelaşi timp prezentă şi viitoare. Această eră nouă de har este deja începută în lumea noastră odată cu venirea lui Isus, dar ea nu-şi va atinge plinătatea decât la sfârşitul istoriei noastre umane, atunci când toate puterile răului vor fi distruse. Textul fericirilor exprimă bine această tensiune între „deja"şi „încă nu" a împărăţiei. Împărăţia este nu numai o promisiune, ci o realitate pe care o deţin deja, deşi în mod imperfect, subiecţii calificaţi. Dumnezeu, deja, s-a făcut aproape de ei şi a intrat în relaţie de prietenie cu ei. Ei pot fi deci „fericiţi" (*cf.* Benoit / Boismard 1972: 127).

Fericiţi – Declaraţia de fericire trebuie înţeleasă plecând de la partea finală a fericirilor, care exprimă motivul sau fundamentul fericirii. Destinatarii sunt fericiţi în virtutea faptului că ei fac parte deja din împărăţia care a început (Mt. 5:3-10; *Lc.* 6:20), dar mai sunt fericiţi, de asemenea, în virtutea viitorului plin de speranţă care se deschide în faţa lor (Mt. 5:4-9; 11-12; Lc. 6:21-23). Fericirile se adresează unor categorii de persoane caracterizate de situaţia lor (Lc.) sau de dispoziţiile lor interioare (Mt.). Deoarece condiţiile puse sunt diferite în Luca şi în Matei, motivul fericirii trebuie înţeles diferit în fiecare versiune. Săracii, flămânzii şi cei care plâng (Lc.) nu sunt fericiţi de starea lor de sărăcie, care rămâne întotdeauna un rău, ci datorită iubirii privilegiate pe care Dumnezeu o manifestă faţă de ei şi promisiunii că într-o zi situaţia lor se va schimba: ei nu vor mai simţi foame şi vor fi săturaţi pe deplin. În Evanghelia lui Matei, fericirea este în relaţie cu dispoziţiile subiective recerute de la candidaţi. Fără îndoială, aceştia sunt fericiţi din cauza prezenţei şi a promisiunii lui Dumnezeu, ca în fericirile din Luca. Dar ei sunt asiguraţi de această prezenţă şi de această promisiune tocmai în virtutea realităţii pe care o trăiesc. Fericirea este inseparabilă de dispoziţiile spirituale şi de atitudinile concrete la care sunt ataşate promisiunile din a doua parte.

Astfel, sub forma lor declarativă, fericirile din Matei implică un apel la a se pune în dispoziţii necesare pentru a beneficia de dar şi de promisiune şi, prin aceasta, să guste din bucuria fericirilor. Destinatarii sunt fericiţi pentru că se lasa transformaţi în interior de valorile Împărăţiei. Fericirea de care vorbesc „fericirile" este o fericire care vine la noi, nu o fericire produsă în noi. Ea este neprevăzută şi nemeritată, ea nu exclude privaţia şi suferinţa. Fericirea anunţată în „fericiri" este o bucurie

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

adevărată, profundă, fondată pe credinţă şi speranţă. Această fericire rezultă dintr-o stare de armonie cu Dumnezeu, cu ceilalţi şi cu sine însuşi. Isus a putut să proclame fericirile pentru că El le-a trăit primul. Declaraţiile de fericire nu sunt, deci, expresia unui ideal abstract, ele reflectă experienţa trăită de Isus, în practica sa concretă de credinţă şi de speranţă, traversată de suferinţă şi de perspectiva crucii. Isus este, astfel, garantul şi modelul existenţei fericite (*cf.* Dupont 1969: 312).

De asemenea, cele patru fericiri comune conţin două idei fundamentale: fericiţi cei săraci (= săraci, îndureraţi, flămânzi) şi fericiţi cei persecutaţi.

Cei săraci – cei săraci cu duhul. Această expresie apare în sulurile de la Qumran, unde constituie autodefinirea evlavioşilor. Ei se numesc şi „săracii harului", „săracii răscumpărării tale" sau, pur şi simplu, „săracii". Ele exprimă, în acest fel, conştiinţa de a fi advăratul Israel; se folosesc, astfel, tradiţii adânc înrădăcinate în credinţa lui Israel. După Exilul din Babilon, populaţia Iudeii trăia intr-o dramatică sărăcie. Concepţia veche după care celor drepţi le va merge bine, iar sărăcia ar fi urmarea unei vieţi rele nu mai poate fi susţinută. Poporul lui Israel vede în sărăcie apropierea de Dumnezeu, înţelege că săracii, în umilinţa lor, sunt aproape de inima lui Dumnezeu, contrar mândriei bogaţilor, care se bazează pe ei înşişi. În mulţi Psalmi se exprimă pietatea săracilor care, astfel, este maturizată; ei se recunosc ca adevăratul Israel. În pietatea din aceşti Psalmi, în îndreptarea profundă spre bunătatea lui Dumnezeu, în bunătatea şi umilinţa umană, care în felul acesta se forma, în aşteptarea vigilentă a iubirii mântuitoare a lui Dumnezeu, s-a dezvoltat acea deschidere a inimii care a deschis larg porţile pentru Cristos. Aici s-a format, în tăcere, acea atitudine în faţa lui Dumnezeu pe care Paul o dezvoltă apoi în teologia îndreptăţirii: sunt oameni care nu-şi etalează prestaţiile lor în faţa lui Dumnezeu. Sunt oameni care ştiu că sunt săraci în interior, persoane care iubesc, care acceptă cu simplitate ceea ce Dumnezeu le dă şi tocmai pentru aceasta trăiesc în acord intim cu esenţa şi cuvântul lui Dumnezeu.

Aşa stând lucrurile, nu există nicio opoziţie între Matei, care vorbeşte despre cei săraci cu duhul, şi Luca, după care Domnul se adresează pur şi simplu „săracilor". S-a afirmat că Matei a spiritualizat conceptul de sărăcie înţeles de Luca la origine în sens exclusiv material şi real şi că, în felul acesta, l-a privat de ridicalitatea sa. Cine citeşte Evanghelia după Luca ştie perfect că tocmai el ni-i prezintă pe cei „săraci cu duhul", care erau, într-un fel, grupul sociologic de la care puteau porni drumul pământesc şi mesajul lui Isus. Şi invers, este clar că Matei rămâne complet în tradiţia pietăţii din Psalmi şi, deci, în viziunea Israelului autentic, care găsise expresie în ea. Sărăcia despre care se vorbeşte acolo nu este niciodată un fenomen pur material. Sărăcia pur materială nu mântuişte, chiar dacă, desigur, dezavantajaţii din această lume pot să se bazeze în mod foarte special pe bunătatea divină. Însă inima persoanelor care nu au nimic poate să fie împietrită, înveninată, rea, plină în interior de aviditatea de avere, uitând de Dumnezeu şi doritori numai de bunuri materiale. Pe de altă parte, sărăcia despre care se vorbeşte acolo nu este nicio atitudine pur spirituală; pentru a fi o comunitate a săracilor lui Isus, Biserica are nevoie mereu de persoane care să ştie să facă mari renunţări, are nevoie de comunităţi care să trăiască

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

simplitatea şi sărăcia şi să arate adevărul Fericirilor pentru a-i zgudui pe toţi ca să înţeleagă averea numai ca slujire, ca să se opună culturii averii în numele unei culturi a libertăţii interioare şi să creeze, în felul acesta, fundamentele dreptăţii sociale. „Predica de pe munte" nu este nici un program social, dar numai acolo unde orientarea ne-o dă rămâne vie în sentimente şi în acţiune, numai acolo unde din credinţă derivă forţa renunţării şi a responsabilităţii faţă de aproapele, poate să crească şi dreptatea socială. Şi Biserica, în ansamblul său, nu trebuie să piardă conştiinţa că trebuie să poată fi recunoscută drept comunitatea săracilor lui Dumnzeu. După cum Vechiul Testament s-a deschis spre reînnoire spre Noua Alianţă pornind de la săracii lui Dumnezeu, tot aşa şi orice reînnoire a Bisericii poate să pornească mereu numai de la cei în care trăiesc aceeaşi umilinţă hotărâtă şi aceeaşi bunătate gata de slujire (Ratzinger 2010: 77-80).

Cei persecutaţi – A patra fericire comună diferă de celelalte nu numai prin lungime, ci mai ales prin conţinutul său foarte deosebit: situaţia avută în vedere nu este prezentă, ci viitoare („Vă vor urî...."); fericirea se adresează câtorva („voi") care vor fi persecutaţi „din cauza Fiului omului"; persecuţia lor va veni de la evrei, înşişi aceia care „s-au purtat astfel faţă de profeţi, antecesorii voştri". Această fericire reflectă situaţia Bisericii primare persecutate din cauza angajamentului său faţă de Cristos, dar acest fapt nu exclude ca, în fond, să poată urca în timp până la Isus. Critica istorică conclude, în mod destul de general, că, în a doua parte a ministerului său, Isus a prevăzut suferinţele sale şi a prezis că el va suferi destinul profeţilor (*cf.* Lc. 13:33); El a anunţat, fără îndoială, că cei care îi vor fi fideli vor avea de îndurat suferinţe asemănătoare, chiar să-şi piardă viaţa pentru El (*cf.* Mt. 10:39). Este verosimil că spre sfârşitul vieţii sale publice Isus a formulat această învăţătură discipolilor săi sub formă de fericire (*cf.* Dupont 1969: 325-348).

Contrar primelor trei fericiri, ultima nu este o proclamare a intervenţiei apropiate a lui Dumnezeu, care vine să instaureze Împărăţia sa în favoarea celor care suferă; ea are rolul să-i asigure pe creştinii persecutaţi de răsplata pe care judecata le-o rezervă. Punctul de vedere este mai degrabă cel al doctrinei justei retribuţii decât cel al unei afirmaţii a dreptăţii „regale" exercitate de Dumnezeu în favoarea celor dezmoşteniţi. În timp ce în cele trei fericiri precedente dimensiunea cristologică rămâne pe planul al doilea, aici aceasta urcă pe primul plan. Răsplata promisă celor persecutaţi îşi găseşte fundamentul nu propriu-zis în suferinţele pe care ei trebuie să le suporte, ci în faptul că ei vor suferi pentru Cristos. Nu este în legătură cu solicitudinea pe care Dumnezeu o demonstrează faţă de cei nenorociţi şi oprimaţi, ci cu poziţia pe care Isus o ocupă în obţinerea mântuirii. Suferinţa devine pentru credincioşi motiv să se bucure şi să tresalte de veselie tocmai pentru că le este impusă pentru cauza celui de care depinde mântuirea. Cristos, a cărui ultimă fericire invită implicit la a se păstra fidel cu orice preţ, este şi cel prin intermediul căruia îi place lui Dumnezeu să le dea oamenilor accesul în Împărăţia sa (*cf.* Dupont 1969: 350).

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

4.3. FERICIRILE CARE SE GĂSESC DOAR LA SFÂNTUL MATEI

Matei are cinci fericiri proprii: cei blânzi, cei milostivi, cei cu inima curată, făcătorii de pace şi cei persecutaţi pentru dreptate.

Cei blânzi – A treia fericire din Matei este strâns legată de prima. Această afirmaţie este, practic, citarea unui Psalm (Ps. 37:11). În Biblia greacă, cuvântul *πραΰς* (= 'docili, blânzi'), care cuprinde în sine o bogată încărcătură de tradiţie, este versiunea cuvântului ebraic *anawim*, cu care erau definiţi săracii lui Dumnezeu, despre care am vorbit în contextul fericirilor comune ale celor doi evanghelişti. Astfel, prima şi a treia Fericire, în Evanghlia după Matei, coincid în mare parte; a treia evidenţiază, încă o dată, un aspect esenţial a ceea ce înseamnă sărăcia trăită pornind de la Dumnezeu şi în perspectiva lui Dumnezeu. Traducerea italiană a folosit cuvântul *πραΰς* din când în când, cu cuvinte diferite. De la Cartea Numerilor (cap 12) la Zaharia (cap 9) şi până la Fericiri şi la relatarea din Duminica Floriilor, devine de recunoscut viziunea lui Isus, rege al păcii, care forţează graniţele care împart popoarele şi creează un spaţiu de pace „de la mare la mare". Cuvântul „docil, blând" aparţine, pe de o parte, vocabularului poporului lui Dumnezeu, Israelului, devenit universal în Cristos, dar este, pe de altă parte, un cuvânt regesc, care ne dezvăluie natura noii regalităţi a lui Cristos. În acest sens am putea spune că este un cuvânt pe atât de cristologic pe cât de eclesiologic; în orice caz, ne cheamă să-l urmăm pe Cristos, pe Cel care, intrând în Ierusalim călare pe o măgăriţă, face cunoscută esenţa împărăţiei sale (Ratzinger 2010: 83).

De aceea, cei blânzi sunt aceia care-şi pun încrederea în Domnul şi care nu disperă în faţa prosperităţii celor păcătoşi, aceia care „se odihnesc în Domnul şi speră în el" (Ps. 37:7). Cel blând este cel care nu se mânie în faţa contradicţiilor vieţii, ci ştie să rămână răbdător în aşteptarea faptului de a fi mulţumit. El nu caută să-l forţeze pe Dumnezeu, să-i smulgă ceea ce doreşte; cel blând este persoana care acceptă timpul lui Dumnezeu şi manierele sale. Cel blând nu este un om fără vlagă, ci dimpotrivă, o fiinţă care are o mare forţă sufletească (*cf.* Danieli 1988: 159).

De această a treia Fericire, în textul Evangheliei după Matei, este legată şi promisiunea pământului. Speranţa unui pământ face parte din nucleul originar al promisiunii făcute lui Abraham. În timpul peregrinării prin deşert, pământul promis se află mereu în faţa ochilor ca ţintă a drumului. Un conţinut esenţial în conceptul de libertate şi de pământ este conceptul ascultării faţă de Dumnezeu şi, astfel, al tratamentului just al lumii. În această perspectivă putea fi înţeles apoi şi exilul, privarea de pământ: devenise el însuşi un loc al idolatriei, al neascultării şi, în felul acesta, posesia pământului se afla în contradicţie cu adevăratul sens. Universalitatea treptată a conceptului de pământ, pornind de la fundamentele teologice ale speranţei, corespunde şi orizontului universal pe care l-am găsit în promisiunea lui Zaharia: pământul „Regelui păcii" nu este un stat naţional, pacea tinde spre depăşirea graniţelor şi spre o lume reînnoită prin pacea ce provine de la Dumnezeu. Pentru noi, creştinii, orice adunare euharistică este un astfel de loc în care Regele păcii îşi exercită stăpânirea. Comunitatea universală a Bisericii lui Isus Cristos este,

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

astfel, un proiect anticipator al „pământului"de mâine, care va trebui să devină un pământ al păcii lui Isus Cristos (*cf.* Ratzinger 2010: 84-85).

Cei milostivi – În Vechiul Testament, milostivirea divină conține două aspecte esențiale: iertarea geşelilor (Ex. 34:6-7; Is. 55:7) şi binefacerea activă faţă de persoane aflate în nevoie (Is. 30:18; Ez. 39:25). Începând cu Fericirea a cincea, sunt puşi în scenă nu numai săracii sau îndureraţii pasivi, ci şi săracii activi (milostivi, curaţi cu inima, făcătorii de pace) (*cf. Spinetoli* 1983: 142). Milostivirea implică faptul de a sintoniza cu situaţia fratelui şi a acționa în consecință după toate posibilitățile proprii. Iertarea aproapelui este opera de milostivire prin excelență. Parabola servitorului nemilos (Mt. 18:23-35), proprie lui Matei, ilustrează şi luminează cel mai bine fericirea milostivirii. Această parabolă despre iertarea datoriilor, figură a iertării păcatelor, oferă o dublă clarificare a sensului milostivirii evanghelice: iertarea arătată faţă de alţii decurge din iertarea primită de la Dumnezeu; iertarea lui Dumnezeu, care este întotdeauna prima, nu este efectivă decât dacă a fost primită în mod real de către cel dator. Primirea iertării este reală, autentică, atunci când cel care o primeşte o face să rodească iertând şi el, la rândul său. Cel care nu se angajează într-un demers de iertare faţă de cel care l-a rănit opreşte mişcarea de iertare a lui Dumnezeu în el (*cf.* Dupont 1969: 529-534).

Cei cu inima curată – Vechiul Testament vorbeşte de câteva ori despre curăţia inimii, îndeosebi în Psalmi (Ps. 24:3-6; 51:10; 73:1.13; Ier. 24:7; Ez. 36:25-27). În cărţile cele mai vechi ale Bibliei, curăţia este o categorie rituală. Această impuritate rituală nu permitea participarea la cult, dar nu avea în sine însăşi niciun caracter moral. Predica profeţilor i-a făcut pe evrei să descopere progresiv că sfinţenia lui Dumnezeu este de ordin moral şi de aceea, în paralel, că condiţiile pentru a se apropia de Dumnezeu nu sunt de ordin ritual, ci de ordin moral. Trecând astfel de la planul ritual sau sacral la planul moral, se ajunge la noţiunea de curăţie cu inima, la o curăţie situată la nivelul conduitei, la dispoziţii interioare. Cel „curat cu inima" din Ps. 24 desemnează persoana care stă în faţa lui Dumnezeu în toată onestitatea şi integritatea sa. Pentru Matei, disocierea dintre interior şi exterior, dintre ceea ce cineva gândeşte şi ceea ce spune sau face, este ipocrizie. A acorda atenţie numai curăţiei intenţiei când e vorba despre curăţia inimii este ceva fals şi periculos. Pentru a păstra nota biblică şi evanghelică, ar fi mai bine să înţelegem curăţia inimii ca pe o perfectă corespondenţă între ceea ce este în interior şi ceea ce este afară, între intenţie şi acţiune. Curăţia cu inima nu face abstracţie de acte; dimpotrivă, ea face ca accentul să cadă pe izvorul de unde provin aceste acte (*cf. Spinetoli* 1983: 145).

Din inimă provin planurile răutăcioase: omorurile, adulterele, necurăţiile, furturile, mărturiile mincinoase, blestemele. Acestea sunt lucrurile care-l fac pe om impur. Fericirea celor curaţi cu inima, proprie lui Matei, ne orientează, deci, spre unitatea pe care trebuie s-o realizăm în viaţa noastră între muncă şi rugăciune. Omul este incapabil de a-şi purifica el însuşi inima, în care se află înrădăcinată profund înclinaţia spre rău. Dumnezeu este acela care va lua iniţiativa, creând în om o inimă nouă, o inimă curată, datorită prezenţei Duhului Sfânt. Este Duhul lui Dumnezeu cel care va combate în om înclinaţia rea, cel care îi va procura omului această curăţie

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

fără de care nu poate să se prezinte în faţa lui Dumnezeu spre a-l vedea. Fericirea a şasea consideră curăţia inimii ca pe o exigenţă a lui Dumnezeu, acesta este punctul de vedere pe care Matei vrea să-l scoată în evidenţă.

Ca toate celelalte promisiuni ale fericirilor, cea de a-l vedea pe Dumnezeu se referă la o fericire de care omul se va bucura când Împărăţia lui Dumnezeu va fi pe deplin stabilită la sfârşitul timpurilor. Această speranţă transfigurează deja prezentul: deschide prezentul spre un viitor minunat. A-l vedea pe Dumnezeu nu înseamnă numai a-l contempla, ci având acces la El. Vom fi admişi în cercul imediat al servitorilor săi, bucurându-ne de familiaritatea sa şi pentru a face ceva în slujba sa. Dacă cineva are privilegiul de a avea acces la Dumnezeu, este pentru a-i sluji în mod activ, spre a-i aduce cult şi a intra astfel în relaţie personală cu El, exprimând ceea ce simte, făcându-se ascultat de el, intrând în dialog cu El. Toate acestea înseamnă „a-l vedea pe Dumnezeu". Şi, în funcţie de această acceptare, în intimitatea lui Dumnezeu, el dobândeşte adevăratul sens, curăţia cu inima. Pentru a fi admis la a-l vedea pe Dumnezeu în acest înţeles atât de dens şi de bogat, este necesar a avea o inimă curată (*cf.* Dupont 1969: 389-390).

Făcătorii de pace – Fericirea se adresează prin urmare persoanelor care se angajează în mod activ la construirea păcii. În scrierile rabinice „a face pacea" înseamnă, în principal, a lucra pentru reconcilierea persoanelor care sunt în conflict. Dacă expresia „a face pacea" este foarte rară în Vechiul Testament, cuvântul „pace" (*shâlôm*) este, în schimb, foarte utilizat. El are diferite semnificaţii: salut, binecuvântare, situaţie opusă războiului, împărăţia escatologică a lui Dumnezeu. Cuvântul *shâlôm* este utilizat pentru a exprima era mesianică, în unele texte termenul ar putea fi tradus atât cu „mântuire", cât şi cu „pace" (Is. 54:10). Mesia aşteptat este numit „Principele păcii" (Is. 9:5-6). Dumnezeu este un Dumnezeu de pace, adică a creat cuvenita armonie între el şi omenire, şi între membrii omenirii. Această construcţie a început în Vechea Alianţă, care a eşuat pentru că oamenii aveau o inimă de piatră; a realizat-o prin Isus şi Noua Alianţă, dând oamenilor o inimă de carne, filială şi fraternă. În Isus Cristos suntem uniţi cu Tatăl şi între noi (*cf.* Dupont 1969: 391). Interpretarea cea mai profundă a fericirii făcătorilor de pace este dată, fără îndoială, în ultimele două „antiteze" ale „Predicii de pe munte". Ca răspuns la gestul negativ al unui răufăcător, Isus invită la acţiuni pozitive. În faţa duşmanilor, adică a tuturor persoanelor care sunt împotriva noastră, Isus ne porunceşte un singur mod de a fi şi de a acţiona: a iubi, a cere să se concretizeze în două gesturi: a se ruga pentru ei şi a-i saluta. Darul păcii este dinamic; cel care a primit pacea – armonia trebuie să crească în ea şi trebuie să o creeze; pe de-o parte, darul păcii nu este total: este necesar să creştem ca persoane, ca societate, ca creştini, ca Biserică; pe de altă parte, toate aceste aspecte sunt ameninţate de păcatele noastre şi ale celorlalţi, cele personale şi cele instituţionalizate. Făcătorii de pace „vor fi numiţi fii ai lui Dumnezeu"; „vor fi numiţi", conform uzului ebraic, înseamnă, pur şi simplu: „vor fi, vor fi realmente". A face pacea, aşadar, înseamnă a crea o lume filială şi fraternă, în acord cu planul lui Dumnezeu. Cei care acţionează astfel vor fi numiţi „fii ai lui Dumnezeu" (*cf.* Danieli 1988: 168).

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

Persecutaţi pentru dreptate – Fericirea a opta din Matei transferă fericirea din versetele 11-12 la schema structurală a celorlalte: contrast foarte puternic, concizie, folosirea persoanei a treia. Astfel, versetele 11-12 se transformă într-o aplicaţie, fericirile devin opt şi se încheie prin cuvintele din prima. Formularea sa lasă să se întrevadă experienţele de persecuţie pe care creştinii trebuie să le înfrunte într-un ambient ostil, fie iudaic, fie păgân. Nu este vorba de o persecuţie oficială, ci de opoziţii şi maltratări în legătură cu misiunea creştină şi fidelitatea faţă de proiectul de viaţă evanghelică. Matei a specificat: „fericiţi cei persecutaţi *pentru dreptate*". Mulţi suferă persecuţie pentru păcatele lor, fără a fi drepţi. Persecuţia este moştenirea pe care Mântuitorul o lasă celor care-l urmează, semnul care autentifică chemarea lor, dar şi calea pentru a obţine fericirea şi gloria. Textul atinge mesajul central al creştinismului, pătimirea şi învierea. Fericirea şi posedarea împărăţiei reprezintă paştele creştinului, dar trebuie mai întâi să treacă prin suferinţă şi moarte (*cf. Spinetoli* 1983: 147-149).

Persecuţiile de care are parte discipolul lui Isus sunt semnul că el a devenit conştiinţa neliniştitoare şi prevenitoare a lumii; ele sunt un semn că dreptatea şi viaţa lui Isus transpar în el, şi lumea păcatului, a viciului şi a necredinţei îl contrazice. De la păcat, viciu şi necredinţă îi vine dovada că el nu le aparţine, că în el trăieşte dreptatea lui Dumnezeu, împărăţia lui Dumnezeu, viaţa lui Isus, pentru că păcatul, viciul şi necredinţa cu siguranţa lor instinctivă simt împotrivirea şi opoziţia în care se situează discipolul lui Isus faţă de ele. De la lume primeşte discipolul lui Isus mărturia că el a învins toate cele pământeşti, convingerile şi viaţa lumească şi că el aparţine lumii lui Isus, lumii împărăţiei cerurilor. De aceea el trebuie să se bucure, de aceea el este fericit, pentru că prin persecuţiile şi insultele de care a avut parte i s-a dovedit că el este în opoziţie faţă de lume, pentru că a devenit un semn în lumea lui Isus; Împărăţia lui Dumnezeu în el şi cu el se răspândeşte în lume. Împărăţia lui Dumezeu are nevoie de mărturia sângelui. Martiriul este mărturia că lumea lui Dumnezeu este prezentă şi se află în luptă cu păcatul, cu necredinţa, cu infernul (*cf.* Trilling 1971: 98-99).

Ultima fericire presupune o învăţătură importantă: Isus va avea de spus ceva definitiv în momentul judecăţii. Nu este vorba numai de misiunea perenă, ci de rolul său în judecată. Isus este cel care va decide admiterea în Împărăţia lui Dumnezeu şi locul care-i corespunde fiecăruia. În acel moment va fi bine pentru discipoli faptul că au suferit din cauza lui, deoarece această suferinţă a creat o legătură de solidaritate foarte particulară între ei şi cel care este însărcinat cu misiunea de a-i judeca. În lumina paştelui înţelegem mai bine avantajele pe care le are faptul de a suferi nu numai pentru Cristos, nu numai din cauza lui Cristos, ci şi cu Cristos, împărtăşind suferinţa crucii sale, deoarece aceasta este pentru el calea învierii. Această participare la suferinţele celui răstignit se transformă în motiv de mântuire şi de aceea în motiv de bucurie, deoarece este arvuna participării la Înviere (*cf.* Dupont 1969: 340-341).

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

5. TORAH LUI MESIA

De la Mesia se aştepta că va aduce o *Torah* reînnoită, *Torah* lui. Probabil, în Scrisoarea către Galateni, Paul face aluzie tocmai la acest lucru, atunci când vorbeşte despre „legea lui Cristos" (Gal. 6:2). „Legea lui Cristos" este libertatea; acesta este paradoxul mesajului din Scrisoarea către Galateni: Isus a „spiritualizat" Legea, transformând-o astfel într-un drum de viaţă deschis pentru toţi. În Predica de pe munte, Isus vorbeşte poporului său, lui Israel, ca prim aducător al promisiunii. Încredinţându-i noua *Torah,* îl deschide în aşa fel încât acum din Israel şi din celelalte popoare să se poată naşte o nouă mare familie a lui Dumnezeu. Matei a scris Evanghelia sa pentru iudeo-creştini şi a scris-o şi în vederea lumii ebraice, pentru a da vigoare nouă marelui impuls care venise de la Isus. Prin intermediul Evangheliei sale, Isus vorbeşte Israelului în mod nou şi continuu. În momentul istoric al lui Matei, El vorbeşte îndeosebi iudeo-creştinilor care recunosc astfel noutatea şi continuitatea istoriei lui Dumnezeu cu omenirea şi ale cotiturii realizată în ea de către Isus; astfel trebuie să se găsească drumul vieţii. Isus ilustrează raportul dintre *Torah* lui Moise şi Torah lui Mesia printr-o serie de antiteze: „a fost spus celor din vechime" – „eu însă vă spun". Eu-l lui Isus iese în evidenţă într-un grad pe care nici un învăţător al Legii nu şi-l poate permite. Poporul percepe, Matei ne spune în mod expres că mulţimile „au fost cuprinse de spaimă" pentru modul său de a învăţa. Nu învăţa ca rabinii, ci ca unul care are „autoritate" (Mt. 7:28; Mc. 1:22; Lc. 4:32). Desigur că aceste expresii nu se referă la o calitate retorică a cuvântărilor lui Isus, ci la revendicarea clară că este la înălţimea Legislatorului, la înălţimea lui Dumnezeu. Spaima este tocmai cea provocată de un om care îndrăzneşte să vorbească cu autoritatea lui Dumnezeu. Făcând astfel, ori profanează maiestatea lui Dumnezeu, şi ar fi un lucru teribil, ori, în schimb, ceea ce pare practic de neconceput, este cu adevărat la înălţimea lui Dumnezeu.

Este, de asemenea, cunoscut faptul că disputa despre ceea ce este sau nu propriu sâmbetei este în centrul conflictului dintre Isus şi poporul lui Israel din timpul său. Interpretarea curentă tinde să spună că Isus a eliminat o practică legalistă restrictivă, introducând în locul ei o viziune mai generoasă şi liberală, care deschide calea spre o acţiune raţională, potrivită oricărei situaţii. Ca dovadă este fraza: *Sâmbăta a fost făcută pentru om şi nu omul pentru sâmbătă!* (Mc. 2:27), care revelează o viziune antropocentrică a întregii realităţi, din care ar rezulta clar o interpretare „liberală" a poruncilor. Isus apără modul în care ucenicii potolesc foamea, făcând mai întâi referinţă la David care, împreună cu însoţitorii săi, în casa lui Dumnezeu, a mâncat pâinea ofrandei, *pe care nu avea voie să le mănânce nici el, nici cei care erau cu el, decât doar numai preoţii*, apoi continuă: *sau nu aţi citit în Lege că în zi de sâmbătă preoţii încalcă sâmbăta în templu şi sunt nevinovaţi? Dar vă spun că aici este unul mai mare decât Templul! Dacă aţi fi înţeles ce înseamnă: „Îndurare vreau şi nu jertfă"* (*cf.* Os. 4:6; 1Sam. 15:22), *nu i-aţi fi condamnat pe cei nevinovaţi. Căci Fiul Omului este stăpânul sâmbetei!* (Mt. 12:4-8). Învăţătura lui Isus despre sâmbătă apare acum în perfect acord cu strigătul de

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

bucurie şi cu cuvintele Fiului omului ca Stăpân al sâmbetei. Isus se înţelege pe sine ca Torah, cuvântul lui Dumnezeu în persoană.

Grandiosul Prolog din Evanghelia după Ioan nu spune nimic diferit de ceea ce afirmă Isus în Predica de pe munte şi Isus din Evangheliile sinoptice. Isus din cea de-a patra Evanghelie şi Isus din sinoptici este aceeaşi persoană: adevăratul Isus „istoric". Această problemă ar putea şi poate să se clarifice numai în cadrul comunităţii ucenicilor care formează Biserica. Învierea lui Isus „în prima zi a săptămânii" a făcut în aşa fel încât această „primă zi", începutul creaţiei, să devină „ziua Domnului", în care se întâlnesc de la sine, prin comuniunea mesei împreună cu Isus, elementele esenţiale ale sâmbetei veterotestamentare.

În timp ce Torah prezintă o ordine socială precisă, dă poporului forma sa juridică şi socială pentru timp de război şi pentru timp de pace, pentru politica dreaptă şi viaţa zilnică, în Isus nu se găseşte nimic din toate acestea. Urmarea lui Isus nu oferă o structură realizabilă concret pe plan politic. Noua interpretare a Poruncii a patra nu atinge numai raportul părinţi-copii, ci întregul domeniu al structurii sociale a poporului lui Israel. Această răsturnare la nivel social îşi are motivaţia şi justificarea în pretenţia lui Isus de a fi, împreună cu comunitatea ucenicilor lui, origine şi centru al unui nou Israel: ne aflăm din nou în faţa Eu-lui lui Isus, care vorbeşte la aceeaşi înălţime a Torei, la înălţimea lui Dumnezeu. Cele două sfere, schimbarea structurii sociale, adică transformarea „Israelului Veşnic" într-o nouă comunitate şi revendicarea din partea lui Isus că este Dumnezeu, sunt legate una de cealaltă în mod nemijlocit. În cazul lui Isus nu este adeziunea la Torah care, unindu-i pe toţi, formează o nouă familie, ci este vorba de adeziunea la însuşi Isus, la Torah lui.

Dacă citim Torah împreună cu tot canonul Vechiului Testament, Profeţii, Psalmii şi Cărţile sapienţiale, devine cât se poate de evidentă o realitate care, în mod obiectiv, se vesteşte deja: Israel nu există pur şi simplu numai pentru sine însuşi, pentru a trăi în dispoziţiile „veşnice" ale Legii, el există pentru a deveni lumina popoarelor. În Psalmi, ca şi în Cărţile profetice, auzim promisiunea că mântuirea lui Dumnezeu va ajunge la toate popoarele. Auzim tot mai clar că Dumnezeul lui Israel, care, tocmai, este unicul Dumnezeu, adevăratul Dumnezeu, Creatorul cerului şi al pământului, Dumnezeul tuturor popoarelor şi al tuturor oamenilor, în mâinile căruia se află destinul lor, nu vrea să lase popoarele în voia destinului. Auzim că toţi îl vor recunoaşte, vor întinde mâinile spre Israel, şi împreună cu el, îl vor adora pe unicul Dumnezeu. Auzim că vor dispărea graniţele şi că Dumnezeul lui Israel va fi recunoscut şi cinstit de toate popoarele ca Dumnezeul lor, unicul Dumnezeu.

Tocmai acest lucru a făcut Isus, l-a adus pe Dumnezeul lui Israel popoarelor, aşa încât acum toate popoarele i se roagă şi în Scripturile lui Israel recunosc cuvântul său, cuvântul lui Dumnezeu celui viu. A dăruit universalitatea, care este marea şi caracterizanta promisiune pentru Israel şi pentru lume. Universalitatea, credinţa în unicul Dumnezeu, primită în noua familie a lui Isus, care se răspândeşte în toate popoarele, depăşind legăturile de carne ale descendenţei: iată rodul operei lui Isus.

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

Acest lucru îl caracterizează ca „Mesia" şi dă promisiunii mesianice o explicaţie, care îşi are fundamentul în Moise şi în Profeţi, dar care le dă şi o deschidere complet nouă. Vehiculul acestei universalităţi este noua familie, al cărei unic fundament este comuniunea cu Isus, comuniunea în voinţa lui Dumnezeu. Comuniunea cu El este comuniunea filială cu Tatăl, este intrarea în familia celor care lui Dumnezeu îi spun Tată şi pot s-o spună în acel „noi" al celor care, împreună cu Isus şi prin ascultarea dată Lui, sunt uniţi cu voinţa Tatălui şi, astfel, se află în nucleul acelei ascultări la care tinde Torah (*cf.* Ratzinger 2010: 97-119).

În concluzie, putem afirma că, în antitezele din Predica de pe munte, Isus stă în faţa noastră nu ca un răzvrătit şi nici ca un liberal, ci ca interpret profetic al Torei pe care El nu o desfiinţează, ci o duce la împlinire, indicând raţiunii care acţionează în istorie spaţiul responsabilităţii sale. Astfel, şi creştinătatea va trebui continuu să reelaboreze şi să reformuleze orânduirile sociale – „o doctrină socială creştină". În faţa noilor dezvoltări, creştinătatea va corecta ceea ce fusese stabilit anterior. În structura intrinsecă a Torei, în evoluţia sa prin critica profetică şi în mesajul lui Isus care le reia pe amândouă, ea găseşte în acelaşi timp lărgimea pentru necesarele dezvoltări sociale şi baza stabilă care garantează demnitatea omului pornind de la demnitatea lui Dumnezeu.

Bibliografie

A. Izvoare şi lucrări de referinţă

Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 2001.

Noul Testament, ediţia a II-a, Editura Sapientia, Iaşi, 2008.

B. Literatura secundară

Benoit / Boismard 1972: Pierre Benoit, Boismard, *Synopse des quatres évangiles en francais*, vol. II, Edition du Cerf, Paris, 1972.

Danieli 1988: Giuseppe Danieli, *Il discorso della montagna*, în *Il Messaggio della salvezza*, Elle Di Ci, Torino, 1988.

Dupont 1969: Jaques Dupont, *Les Béatitudes,* vol. I, Gabalda, Paris, 1969.

Fabris 1982: Rinaldo Fabris, *Matteo,*Edizioni Borla, Citta di Castello, 1982.

Gnilka 1990: Joachim Gnilka, *Jesus von Nazareth*, Freiburg 1990.

Maier 1999: Gerhard Maier, *Evanghelia după Luca,* vol. 4-5, Editura Lumina Lumii, Korntal, 1999.

Mărtincă 2000: Isidor Mărtincă, *Isus din Nazaret, Fiul lui Dumnezeu,* Editura Universităţii din Bucureşti, 2000.

Radermarkers 1972: Jean Radermarkers, *Au fil de l'évangile selon Saint Mattieu,* vol. II, Institut d'Etudes Theologique Edition, Malines-Bruxelles, 1972.

Ratzinger 2010: Joseph Ratzinger Benedict al XVI-lea, *Isus din Nazaret*, I, Editura RAO, Bucureşti 2010.

Sesboüé 2011: Bernard Sesboüé, *A crede. Invitaţie la credinţa catolică pentru femeile şi bărbaţii secolului al XXI-lea*, Editura Sapientia, Iaşi 2011.

Schmid 1965: Josef Schmid, *L'evangelo secondo Matteo*, Morcelliana, Brescia, 1965.

BDD-A19634 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)

Spinetoli 1983: Ortensio *Da Spinetoli, Matteo*, Cittadella Editrice, Assisi, 1983.
Stuhlmacher 1992-1999: Peter Stuhlmacher, *Biblische Theologie des Neuen Testaments*, I, *Grundlegung. Von Jesus zu Paulus*, Göttingen 1992-1999.
Trilling 1971: Wolfgang Trilling, *L'évangile selon Matthieu,* vol.II, Desclée et Cie, Paris, 1971.

BDD-A19634 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:58:36 UTC)